

mena s dvostrukim akcentom. Tako su npr. Stanići u Gospiću Stánići, u Kolenici Stànići, čakavci Rajkovići su Râjkovići, Srbi Banijci Râjkovići, u nekim krajevima Srbi Bâbići a Hrvati Bâbići, a u drugima upravo obrnuto, tako da je često akcenat i znak nacionalnosti. Poznata je šala o nekom profesoru Tomiću koga su pitali kako se zove, Tómić ili Tòmić, a on odgovorio: »Kad idem u školu, onda sam Tómić, a kad idem iz škole, pretvorim se u Tòmića.« Tko danas zna da li se slavonski pisac i skupljač narodnoga blaga Stojanović zvao Stòjanović ili Stojánović? To čovjek ne može saznati ni iz ARj. koji ne razdvaja ta dva prezimena. Takvih prezimena ima vrlo mnogo, te će i zabunā s njima biti sve dotle dok ne dobijemo, kao npr. Švajcarci, potpun rječnik naših prezimena s pouzdanim izvornim i, eventualno, preuzetim akcentom i više rasprava koje će provesti pažljivu analizu svakog neodređenog slučaja.

Na str. 398. u drugom stupcu nalazi se pravilno akcentirano prezime naših književnika: Kòzarac, ali se u zagradi dodaje da se govori »i s akc. Kozárac«. Pravilan je samo oblik Kòzarac, kako se Kòzarci sami zovu, a oblik Kozárac upotrebljavaju oni koji ne znaju za izvoran oblik, pa uzimaju naglasak prema riječima komárac, dječárac, bećárac (a toga ima dosta kod Ive Kozarca!), Vukovárac i sl.

Prema tome treba da govorimo samo Ráde Kònčār, pop Marko Měsić, Stojan Jânković i Ivo i Josip Kòzarac.

UZ ČLANAK VLADIMIRA BABIĆA »AKCENAT NEKIH PREZIMENA...«

Mate Hraste

Da ne bi čitaoci »Jezika« dugo čekali na mišljenje sređivača pravopisnog rječnika, potrebno je odmah u ovom broju donijeti mišljenje jednoga od njegovih sređivača.

Problem akcenta hrvatskih i srpskih prezimena nije tako jednostavan kako ga je postavio, razvio i završio, inače dobar poznavalac našega jezika, Vladimir Babić.

Sve što je napisao u svom članku o akcentu nekih prezimena, tačno je. Tako bi trebalo biti, ali naša narodna poslovice kaže: »Što pođe niz vodu, ne vrnu se uz vodu.« Jezik se ne može ukočiti. On se razvija i mijenja. Kod nas se to brže zbiva, jer našem književnom jeziku služi kao osnova narodni jezik. Taj bi narodni jezik po Vukovu traženju morao biti govor hercegovačkog kraja. To je u Vukovo vrijeme moglo biti, premda ga ni onda, prije 140

godina, nisu u svemu slušali ni svi Srbi ni svi Hrvati; osobito ga nisu slušali Srbi u istočnim krajevima. Danas su u akcentuaciji hrvatskosrpskog književnog jezika Vuku mnogo bliži i vjerniji Hrvati i Srbi u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini nego Srbi u istočnim krajevima. Od pojave I izdanja Vukova »Srpskog rječnika« do danas prošle su ravno 144 godine. Na osnovi akcenata u tome rječniku, a osobito na osnovi akcenata u njegovu II izdanju 1852. dao je kasnije Đuro Daničić akcenatski sistem imenica, pridjeva i glagola u hrvatskosrpskom jeziku sa svim potrebnim varijacijama u našoj akcentuaciji na novoštokavskom jezičnom području. Tu je akcentuaciju proveo Tomo Maretić u svojoj »Gramatici i stilistici hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika« koja je doživjela dva izdanja, Zagreb 1899. i 1931. Ta akcentuacija provedena je i u »Rječniku hrvatskoga jezika« Franje Ivekovića i Ivana Broza godine 1901. Ona je provedena i u mnogim gramatikama hrvatskosrpskog jezika koje su izašle poslije Maretićeve i u mnogim dvojezičnim rječnicima našega i kojega stranog jezika koji su se pojavili između dva rata i nakon drugog svjetskog rata. Ipak se u tim rječnicima nije Vukova i Daničića akcentuacija dosljedno provodila. Bilo je nešto odstupanja od nje. Ta su se odstupanja mogla ponešto opaziti i u nekim člancima koji su se pojavili u jezičnim časopisima što posljednja tri decenija izlaze u Beogradu (»Naš jezik«), u Zagrebu (»Hrvatski jezik« i »Jezik«) i u Sarajevu (»Pitanja savremenog književnog jezika«). Najteži udarac toj akcentuaciji zadaju poslije rata radio-emisije iz različitih kulturnih centara naših jer njihova akcentuacija nije ujednačena; ona često ide u raskorak. I naši književnici ne drže se uvijek klasične Vukove akcentuacije.

To je sve ponukalo sastavljače novoga »Pravopisa hrvatskosrpskoga književnog jezika«, Zagreb 1960, da u ponečem odstupe od Vukove akcentuacije i da dozvole akcenatske dvostrukosti u onim slučajevima gdje je jezična praksa u književnom i razgovornom jeziku već dobrim dijelom napustila Vukov akcenat i razvila pored Vukova akcenta i drugi akcenat, ili je posve napustila Vukov akcenat, a uvela novi akcenat. Takvih slučajeva ima više. O tim slučajevima dosta se pisalo u novije vrijeme.¹ Takvo stanje akcentuacije u hrvatskosrpskom književnom jeziku dalo je povoda Pravopisnoj komisiji da se ni ona ne drži u svemu strogo Vukove akcentuacije. Osnovni je princip bio ipak da u slučajevima dvostrukog akcenta prvi bude Vukov iako ni to nije bilo moguće uvijek izvršiti jer su neki Vukovi akcenti već prilično izvan upotrebe. Pravopisna komisija ozakonila je dvostruki akcenat u lok. jedn. nekih imenica muškoga roda, npr.: po *koráku* i *kõrāku* prema akcentu dativa jednine, po *oblíku* i *õblíku*, u *mjesécu* i *mješècu*, u *obláku* i *õbláku*.

¹ Ljudevit Jonke, Pravopisna komisija o akcentima, Jezik VI, 2, Zagreb 1957; Akcenatska problematika hrvatskosrpskoga književnog jezika danas, Jezik IX, 1, Zagreb 1961, i drugdje.

Isto tako u gen. mn. nekih imenica muškoga roda, npr. *gradóvā* i *grădôvā*, *sinóvā* i *šinôvā*. U 1. i 2. licu množine davno se upotrebljava dvostruki akcenat u glagolu tipa: *pečémo* i *pèčēmo*, *pečéte* i *pèčēte*, *vjenčámo* i *vjèncāmo*, *vjenčáte* i *vjèncāte*, *imámo* i *imāmo*, *imáte* i *imāte*, *oružámo* i *oružāmo*, *oružáte* i *oružāte*. Prvi oblici po redu običniji su na istoku, a drugi na zapadu. Dvostruki akcenat javlja se i u kosim padežima ličnih i povratne zamjenice: *mène*, *tèbe*, *sèbe*, *mèni*, *tèbi*, *sèbi*, pored: *mène*, *tèbe*, *sèbe*, *mèni*, *tèbi*, *sèbi*. Ima dosta i drugih akcenatskih dvostrukosti, čak i trostrukosti, koje su dozvoljene, osobito u pojedinim riječima kao: *knjižěvnost* i *knjižėvnost*, *rjěčnik*, *rjěčnik* i *rjėčnik*, *vjěsnik*, *vjėsnik* i *vjėsnik*, *vlásnik*, *glásnik* i *glásnik*.

Ako je danas takvo stanje akcenata u nekim kategorijama riječi i u pojedinim riječima, da i ne govorim o prenošenju akcenata na proklitiku koje se osobito u istočnim krajevima jako zanemaruje, nije čudo što je uzdrman akcenat na imenima i prezimenima koja ne pripadaju kao ostale riječi svim našim narodima kao njihovo zajedničko leksičko blago, nego pojedinim ljudima ili pojedinim porodicama u različitim krajevima naše domovine na području hrvatskosrpskoga jezika. Profesor Babić ispravno primjećuje da »za književni štokavski izgovor neštokavskih prezimena treba da važe u prvom redu štokavski akcenatski zakoni, u drugom redu dobra jezična, opet štokavska, praksa, a tek u trećem redu navike neštokavaca«. To bi mišljenje bilo lako u cijelosti braniti kad bi postojala jedinstvena štokavska akcentuacija, ali ona ne postoji ni u novoštokavskim narodnim govorima ni u književnom jeziku. Sam prof. Babić u svom članku govori o nejednakom akcentu na istim prezimenima u Lici, čak dodaje da je »često akcenat i znak nacionalnosti«, iako se radi o Hrvatima štokavcima i o Srbima štokavcima na istom području.

Sada ću se zadržati na pojedinim prezimenima koje pisac navodi. Pored navedenih prezimena: *Kòncār*, *Crèvār*, *Čèlāp*, *Màslāc*, koji bi u genitivu morali glasiti: *Končára*, *Crevára*, *Čelápa*, *Masláća*, navest ću i neka druga prezimena istoga tipa koja se često spominju: *Rešētār*, *Štāmpār*. Iako su takvi akcenti jedino ispravni, mi obično slušamo: *Rěšetār* (prema vokativu) i *Štāmpār* u duhu kajkavske akcentuacije. Čudno zvuči pravilan akcenat u ušima najvećeg broja naših kulturnih ljudi ne samo: *Rešētār* — *Rešetára*, *Štāmpār* — *Štampára*, nego i: *Čèlāp* — *Čelápa*, *Màslāc* — *Masláća*, *Crèvār* — *Crevára* kao i mnoga druga toga tipa. I sam pisac je spomenuo da bi se »na ovo moglo odgovoriti da se prezimena u našem jeziku vrlo često akcentom odvajaju od svoje ishodne riječi, npr.: *Kòvāč* (prezime) prema *kòvāč* (opća imenica)«. To je i bio razlog da su se sređivači pravopisnog rječnika često odlučili u takvim slučajevima za dvostruki akcenat. Tačno je, kako navodi pisac, i to da bi akcenat morao biti *Kòzarac* jer se sami Kozarci tako zovu, ali samo zato što se oni sami tako zovu jer bi akcenat morao biti *Kòzarac* budući da je takav akcenat gotovo u svim riječima iste osnove: *kòza*, *kòzār*, *kòzara* i

Kòzara, kòzàrnica, kòzàrski; akcenat *Kòzarac* dobiven je prema akcentu vokativa *Kòzàrče*. Uostalom to se prezime izgovara često i *Kozárac*. Rječnik JA registrirao je riječ *Kozárac*, gen. *Kozárca* i naveo da je to ime selu u Bosni u okrugu bihaćkom i selu u Hrvatskoj u županiji zagrebačkoj, knj. V, str. 416. Ta je riječ iste osnove i istog značenja kao prezime *Kozarac*; jedno je ime selu u dobrom štokavskom kraju, a drugo u kajkavskom, pa ipak im je akcenat jednak, a opet različit od akcenta prezimena *Kòzarac*, kako traži prof. Babić na osnovi izgovora samih Kozaraca. Prema tome o akcentu prezimena odlučuje dosta izgovor njegovih vlasnika, a osobito izgovor ljudi kraja u kome se prezime upotrebljava, jer isto prezime može u različitim krajevima novoštokavskog područja imati drukčiji akcenat. Tako prezimena: *Prèradović* prema *Prèrad*, *Jòvanović* prema *Jòvan* i *Stòjanović* prema *Stòjan* imaju na velikom području Srijema, Vojvodine i Srbije akcenat: *Prèradović*, *Jovánović*, *Stojánović*. Takav je akcenat dosta običan i u zapadnim krajevima. Poradi toga opravdana je primjedba sastavljača Rječnika Jugoslavenske akademije uz riječ *Jòvanović* (*sad je po srijemskom govoru običnije Jovánović*), knj. IV, str. 669. i uz riječ *Stòjanović* i *Stojánović*, knj. XVI, str. 604. To je sigurno bilo razlogom da ni Tomo Maretić u svojoj raspravi »O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba«, Rad JA, knj. 81. i 82, nije označio akcenat na velikoj većini naših prezimena jer nije bio siguran kakav je akcenat u kraju o kome je ime nastalo i u kome se upotrebljava. Ta činjenica da je teško utvrditi jedan akcenat za mnoga prezimena navela je središnje pravopisnog rječnika da dopuste dvostruk akcenat u slučajevima gdje se dvostruk akcenat javlja na većim područjima novoštokavskih govora. Drugo je pitanje dijalektalnog akcenta u prezimena ili izgovora štokavskih prezimena na neštokavskom području.

Bez sumnje, prof. Babić ima pravo kad traži da je potrebno čuvati štokavski akcenat na štokavskim prezimenima kad se ona izgovaraju na neštokavskom području, ali je već rečeno, a i sam je pisac naveo, da isto prezime nema ni u svim štokavskim govorima jednoga kraja isti akcenat. Poznato mi je npr. da Srbi štokavci u Lici naglašavaju prezime *Ūgàrković* prema *ŷgarak*, a nosioci toga prezimena, kad su se odselili iz Like u drugi kraj, izgovaraju ga s akcentom *Ugàrković*. Ako je tako olabavio akcenat na štokavskom području, kako ćemo ga učvrstiti na neštokavskom? Malko je teže s dijalektalnim prezimenima kojih bi se akcenat imao poštokaviti. Akcenat dijalektalnih prezimena treba u književnom jeziku prilagoditi koliko je god moguće novoštokavskoj akcentuaciji, ali ni u tome nije potrebna pretjeranost jer u određivanju akcenta, osobito na prezimenima, nije lako postići savršenstvo. U tome je potrebna elastičnost, a ne krutost.

O RIJEČIMA S KORIJENOM FRLJ- (VRLJ-)

Ismet Smailović

Prije nekoliko dana upita me jedan prijatelj za porijeklo riječi *òfrljē*. Oba smo znali da ta riječ (bar u našem kraju, oko Tuzle) znači: odoka, otprilike, bez velike tačnosti i sl. Npr.: Najbolje je *ofrlje* ispuniti tiket za sportsku prognozu. Ili: Pogodio sam koliko je sati, iako sam rekao *ofrlje*. Međutim, obojicu nas je zanimalo etimološko i semantičko porijeklo te riječi, pa sam počeo razmišljati o svim riječima s korijenom *frlj-*. Evo nekoliko takvih koje se govore i čuju u narodnom govoru oko Tuzle: *frljáciti*, *frljácati*, *frljáknuti*, *zafrljáciti*, *frljácnuti*, *zàfrljiti*, *fřljav*, *fřljo*, *ofřljē*, itd.

Kad sam pogledao u rječnike koji su mi bili pristupačni, našao sam da u ARj. stoji: *fřljiti*, *fřljim* = baciti, od tur. *fyrlatmak*; *fřljati*, *fřljām* = bacati; *fřljav* isto što i *drljav*, tj. oko »što je bolesno te se u njem čini krmelj«. ¹ U Vukovu Rječniku ovakav tip riječi nalazi se sa slovom *v* (ali to ništa ne smeta u ovoj analizi zbog poznate alternacije *f : v*) pa sam našao: *vřljiti*, *vřljim* = baciti; *vřljo*, *vřljòok*, *vřljòokast*, *vřljav* = der an einem Auge beschädigt, ² (Ima jedno oko pa i ono *vřljòoko*). U Broz-Ivekovićevu Rječniku ovakve riječi takođe se nalaze samo sa *v*, npr. *vřljav* = u kojega je jedno oko oštećeno; *vřljo* - hyp. = čovjek *vřljav*; *vřljòok*, *vřljòokast* = (vidi) *vřljav*, (Ima jedno oko pa i ono *vřljòoko*); *vřljiti*, *vřljim* = baciti, turiti. U Rječniku srpskohrvatskog književnog jezika dra Luje Bakotića nalazi se *frljati* -ljam (tur. *fyrletmak*) ³ = baciti; *frljiti* -ljim = (vidi) *frljati*; *vřljav* = razrok; *vřljati* -ljam = bacati. Abdulah Škaljić u svom rječniku »Turcizmi u narodnom govoru i narodnoj književnosti Bosne i Hercegovine« (Sarajevo, 1957) navodi samo riječ *frljáknuti -ēm* sa tumačenjem da dolazi od turskog *firlatmak*, a znači baciti nešto iz daleka.

Ni Ristić-Kangrgin »Rečnik srpskohrvatskog i nemačkog jezika« (Beograd, 1928) ne donosi ništa opširnije i novije o ovakvim riječima. U tom rječniku imamo: *fřljav* = *drljav*; ⁴ *fřljānje*, *n* = Schmeißen, *n*, Werfen, *n*; *fřljati -ām* (bacati) = schmeißen, werfen; *fřljiti -ljim* = (hin)schmeißen, werfen; *vřljav* (u običnom govoru) = schiel (v. razrok; gledati na četiri proje); am Auge beschädigt; *vřljavac -āvca*, *vřljávko*, *vřljo* = Schielende(r), *m*; *vřljavica*, *f* = Schielende, *f*; *vřljavòst* = Schielen, *n* (v. razrokost); *vřljòk(ast)* = *vřljav*.

¹ Nisam imao pri ruci ARj. dalje od slova *p*.

² Onaj kome je oštećeno jedno oko; (moj prijevod).

³ Pogrešno *fyrletmak*, treba *fyrletmak*.

⁴ *drljav* u Ristić-Kangrginu Rečniku znači: voll Augenbutter, triefäugig (oko puno krmelja, krmeljivo oko — moj prijevod).

I konačno, pogledao sam i Benešićev »Hrvatsko-poljski rječnik (Zagreb, 1949) gdje stoji: *frljati*, *frljām* = rzućać wzwyż,⁵ *vrljav* = mający jedno oko uszkodzone;⁶ *vrljiti*, *vrljim* = odrzucić.⁷

II

Eto, toliko i tako nam govore spomenuti rječnici o riječima koje nas u ovom slučaju zanimaju. Međutim, time nije rečeno sve i mislim da bi o tome trebalo reći još nešto što bi upotpunilo, malo bolje objasnilo, pa možda i ispravilo tumačenje navedenih riječi.

Prije svega uočavamo da ni u jednom spomenutom rječniku nisu zabilježene riječi: *frljáciti*, *frljácnuti*, *frljácati*, *zafrljáciti*, *zafrljácnuti*, *zàfrljiti*, *frljē* i *òfrljē*. Evo značenja tih riječi s primjerima:

frljáciti, *frljácim* = baciti nešto s izvjesnom ljutnjom, srdžbom ili gađenjem; npr.: Evo ti ova krpa pa je *frljáci* kud znaš.

zafrljáciti, *zafrljácim* = baciti nešto ljutito i sa zamahom; npr.: »Tahirbeg je digao desnu ruku i htio nešto da kaže, a onda je Omerica Kokin *zafrljácio* svojom debelom šljakom i Tahirbegova je ruka pala.« (H. Kikić, Bukve, Djela, knj. I, str. 270. Izd. Svjetlost, Sarajevo, 1952.) Ili: »A da je lugar mjesto mene, pobjegao bi, ljutne se Salkica i *zàfrljáci* za njim (za zecom, moja op.) sjekiricu...« (H. Kikić, Bukve, Djela, knj. I, str. 302. Izd. Svjetlost, Sarajevo, 1952.)

frljácati, *frljácām* = bacati nešto ljutito i bijesno; npr.: Ne znam čime da ga umirim; što god mu dam, on sve *frljácā* oko sebe.

zàfrljiti, *zàfrljim* = isto što i *zafrljaciti*; npr.: »Mujdan se ždero ko protuha, a kad mu je nagrilo, on *zàfrljio* najveći paturac Suljetu u potiljak.« (H. Kikić, Omerdići, Djela, knj. II, str. 266. Izd. Svjetlost, Sarajevo, 1954.)⁸

frljácnuti, *frljácñēm* = isto što i *frljaciti*

zafrljácnuti, *zafrljácñēm* = isto što i *zafrljaciti*

frljē (prilog) = nešto izbačeno ili bačeno nepravilno, skrenuto s određenog pravca; npr.: Pazi kad bacaš kamen s ramena, može ti otići *frlje* pa ćeš udariti nekoga.

òfrljē (prilog) = značenje ove riječi naveo sam s primjerima na početku ovoga rada.

Sve su ove riječi, kao i one što su zabilježene u rječnicima, potekle od turskog glagola *fyrlatmak*, što u općem značenju znači baciti. Međutim, ovdje bi dobro bilo znati i malo preciznije značenje ovoga glagola. Čini mi se da ga

⁵ baciti uvis (moj prijevod).

⁶ onaj tko ima jedno oko oštećeno (moj prijevod).

⁷ odbaciti (moj prijevod).

⁸ U primjerima iz Kikićevih djela ja sam stavio akcente na riječi s korijenom FRLJ.

je dobro objasnio D. A. Magazanik u svom rječniku »Турецко-русский словарь (Москва 1945) u kojem kaže: *fyrlatmak* = подбрасывать вверх; бросать с силой; метать; швырять; отбрасывать.⁹

Ovakva tumačenja vrlo lijepo se slažu i sa značenjem toga glagola, odnosno njegovih izvedenica, u našem jeziku, tj. da svaki naš glagol s korijenom *frlj-* (*vrlj-*) ima u svom značenju pomalo i prizvuk sile, srdžbe, nečega što nije lijepo, pravilno i kako treba.

Budući da u turskom jeziku i *atmak* znači baciti, zanimalo me značenje prefiksa *fyrl-* u glagolu *fyrlatmak*, jer je zapravo od njega u našem jeziku nastalo *frlj-* (*vrlj-*). O tome sam našao samo u poznatom turskom rječniku Šemsudina Samija »Kamus-i türki«, Istanbul, 1317. (1901), gdje je glagol *fyrlatmak*, odnosno *fyrlamak*, protumačen ovako: *fyrla(t)mak* = baciti nešto, ali tako da se čuje šum kao da ptica poleti -*frrr* . . . Iz ovoga se vidi da je prefiks *fyrl-* (*frlj-*) onomatopeja ptičijeg polijetanja. Prema tome, svako bacanje koje proizvede, ili treba da proizvede, izvjesnu onomatopeju *frrr(l)*, a to mogu proizvesti samo bacanja sa silom, ljutnjom, srdžbom ili izvjesnom nepravilnošću, ima semantičku vezu s glagolom *fyrlatmak*.

Što se tiče pridjeva *frljav* (*vrljav*) i njemu sličnih riječi (*vrljo*, *vrljok(ast)*, *vrljavac* itd.), sada je jasno da to stoji u uskoj vezi s glagolom baciti (*fyrlatmak*) i da znači: izbačeno oko (u stranu), odnosno čovjek s takvim okom, razrok. Zbog toga mislim da nije sasvim potpuno tumačenje takvog pridjeva rečenicom: »der an einem Auge beschädigt (onaj kome je oštećeno jedno oko), jer oko može imati razna oštećenja, a da čovjek nije *frljav* (*vrljav*), odnosno njegovo oko *frljava* (*vrljava*). Zato nije dobro izjednačavati riječ *frljav* (*vrljav*) s pridjevom *drljav* ako se *drljav* tumači: »oko što je bolesno te se u njem čini krmelj.« Sada treba da je jasno zašto u ARj. uz riječ *drljav* stoji: »nepoznata postanja«.

Nakon svega ovoga i riječ *ðfrljē* (od koje smo počeli ovo razmatranje) ima svoje jasno tumačenje. Pošto *ðfrljē* znači: odoka, otrprilike, neprecizno, onda to semantički treba dovesti u vezu s pridjevom *frljav* (*vrljav*), tj. odoka, ali ne od zdrava, nego od *frljava* (izbačena) oka, koje ne mora tačno pogoditi i ocijeniti, nego to može učiniti i pogrešno, odnosno približno i površno. S morfološke strane ta se riječ povezuje s prilogom *fřljē* (od *fřljē* > *ðfřljē* > *ðfrljē*).

⁹ bacati uvis, bacati sa silom, bacati ljutito, odbacivati (moj prijevod).